

AUÑIÓS

Nº 22

ABRIL 2017

ASOCIACION CULTURAL

Pineiróns

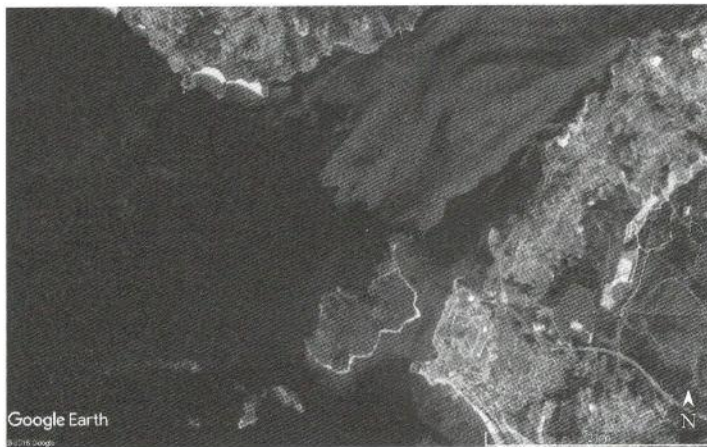
VERÁS CORTEGADA DEITADA NO MAR

Por: Ana Vilas Paz

O arquipélago de Cortegada é o máis pequeno, seguramente o máis descoñecido para a maioría das persoas, e tamén o que máis diferenzas presenta respecto aos outros arquipélagos do Parque Nacional Marítimo Terrestre das Illas Atlánticas de Galicia, tanto a nivel ecolóxico como pola súa historia.

Os arquipélagos de Sálvora, Ons e Cíes atópanse na boca de entrada das rías de Arousa, Pontevedra e Vigo, respectivamente, coa súa cara oeste enfrontada ao océano Atlántico e ás duras condicións ambientais que isto supón: fortes ventos, ondas, salinidade... Así os ecosistemas que atopamos nestas illas deben estar, por forza, e tanto no mar como na terra, adaptados a estes condicionantes.

Cortegada pola contra atópase situada fronte a Carril, no fondo da ría de Arousa. Se as outras illas están na fronteira entre a ría e o océano, Cortegada está na fronteira entre a ría e a desembocadura do río Ulla, máis resgardada de ventos, ondas e demais condicionantes oceánicos. Podería dicirse que é a menos atlántica das Illas Atlánticas.

O arquipélago de Cortegada, situado na boca do esteiro do Ulla

Tamén a nivel xeolóxico presenta diferenzas coas outras illas, xa que a maior parte das rochas que atopamos en Cortegada son metamórficas, non graníticas, o que condiciona as características dos solos que a súa vez son a base sobre a que se asenta a vexetación e consecuentemente, o resto dos seres vivos.

Estas diferenzas a nivel xeográfico e ambiental explican en gran parte que tamén a súa historia humana sexa a que máis difire respecto ás outras illas do Parque Nacional.

Resulta difícil atopar referencias documentadas sobre a historia de Cortegada e os seus habitantes anteriores ao século XX. Dende estas mesmas páxinas fíxose noutros números unha chamada á necesidade de buscar

documentación en arquivos históricos que permitise profundar en determinados aspectos da illa de Ons. Quizais nesta illa sería aínda máis necesario ese labor de mergullarse nos arquivos na busca de documentación que nos dea algo de luz sobre a súa historia, e tamén prospeccións arqueolóxicas que proporcionen novos datos e certeza.

É complicado incluso saber dende cando Cortegada estivo habitada. A escasa distancia que a separa de terra firme e o feito de que incluso co nivel do mar que hai actualmente, as mareas vivas permitan un acceso relativamente fácil á illa, permite supoñer que dende que a costa próxima estivo habitada, Cortegada foi dalgún xeito explotada, e o nome da vila de Carril provén precisamente, segundo aparece recollido nun documento do S.XVII, do carril que facían os carros cando viñan á ribeira e á propia illa pola baixamar para a recolección de algas que servisen como fertilizante para as leiras.

A súa estratéxica situación na entrada do esteiro do Ulla, unha das principais vías de acceso cara o interior de Galicia por vía marítima, fixo tamén que aqueles pobos que se achegaron a Galicia polo mar con propósitos diversos, dende o comercio ata o saqueo, fixeron aquí acto de presenza. Así, restos atopados e distintas referencias escritas falan de fenicios, gregos, romanos ou vikingos na illa ou nas súas augas.

Na Idade Media, a finais do S.IX, a illa de Cortegada, igual que as outras que forman o Parque Nacional, é doada á igrexa compostelá, tras o descubrimento ou invención do sepulcro do apóstolo Santiago. Aínda na Idade Media, como moi tarde en 1334, constrúese o primeiro santuario da Virxe dos Milagros de Cortegada, onde se acudía a implorar pola curación dos afectados pola peste negra. En 1652 constrúese unha nova ermida, da que se conservan os restos hoxe en día, nun emprazamento distinto ao orixinal. A ermida tiña un pequeno hospital lazareto - albergue para os peregrinos que ían a Santiago de Compostela polo que hoxe coñecemos como Camiño Inglés. Moitos mariñeiros tiñan tamén por costume pedir protección ante a Virxe de Cortegada, como reflectían os numerosos exvotos de embarcacións que había na ermida. Probablemente nalgún momento destes séculos instalouse en Cortegada unha pequena poboación que construíu a aldea situada na parte da illa que se atopa fronte a Carril, da que actualmente se conservan as ruínas.

A vida dos poboadores de Cortegada cambiaría completamente cos inicios do século XX, e igual que na maioría dos grandes cambios na vida dos poboadores costeiros de Galicia, as razóns hai que buscalas orixinariamente no mar. O

porto de Carril tivo unha grande actividade durante varios séculos, especialmente para as mercadorías que tiñan como destino Santiago, chegando a ser un dos portos máis importantes de Galicia no século XVIII, cando as principais casas de comercio de Santiago tiñan filiais en Carril. A finais do século XIX comezan a xeneralizarse os barcos de vapor, de maior tamaño, e constrúese en Vilagarcía o “Muelle de Hierro”, cunhas instalacións máis modernas e espazosas, e a maior parte do tráfico marítimo trasládase cara ao porto de Vilagarcía e outros portos en zonas máis exteriores das rías e por tanto con maior calado que o de Carril, que entrou en declive afectando a economía de toda a zona.

Co inicio do século XX un grupo de notables arousáns pensan en doar unha propiedade na bisbarra ao futuro rei Alfonso XIII, co obxectivo de que construíse alí unha residencia de verán e que isto dese un pulo á zona para que puidese poñerse no mapa do incipiente sector turístico que se empezaba a desenvolver. Houbo varias tentativas, con motivo da súa coroación e da súa voda, pero finalmente é en 1907 cando se pon en marcha a doazón da illa de Cortegada á familia real.

Nese momento a illa distaba moito de ser un lugar deshabitado e sen uso que se puidese ceder sen máis ao monarca. Vivían nela 17 familias, cun total de 71 habitantes, pero o número de propietarios de terreos na illa era considerablemente maior, de 211, xa que a maior parte da súa superficie estaba cultivada e había máis de 1200 leiras que eran explotadas polos veciños de Cortegada e por outros moitos veciños da zona. As fotografías antigas da illa mostran unha imaxe completamente distinta da que Cortegada nos ofrece hoxe en día, xa que os numerosos campos de cultivo facían da illa un terreo con poucas árbores, coa aldea perfectamente visible dende terra.

A illa de Cortegada a finais do S. XIX (Fotografía: O Faiado da Memoria)

Ponse en marcha unha subscrición popular coa fin de comprar os terreos aos numerosos propietarios e de construír novas vivendas en terra firme para os habitantes da illa.

En agosto dese mesmo ano celébrase un acto de sinatura do documento de doazón co delegado da Casa Real ao que asistiron tamén os habitantes da illa, e en setembro Carril e Cortegada reciben a visita do propio Alfonso XIII. Con todo, en realidade os trámites da subscrición popular e a compra tardaron anos en estar completados, e polo tanto a doazón non foi efectiva ata varios anos máis tarde, en 1910, cando xa estaba en construción o palacio da Magdalena no terreo que o concello de Santander lle doara ao rei con motivo da súa voda. Quizais por este atraso, aínda que os motivos nunca foron aclarados, non se chegou a construír o palacio na illa de Cortegada, que quedou en mans da familia real pero abandonada a efectos prácticos, e dende que en 1930 Juan de Borbón, fillo de Alfonso XIII, visitase a illa, ningún membro da familia real volveu xa a poñer un pé nela nin tan sequera de visita, e a súa relación con ela limitouse a contratación dun garda xurado para a vixilancia da propiedade. Así, a pesar de que a illa quedou completamente deshabitada e de que os habitantes de Cortegada tiveron

que deixar as súas casas e afacerse a unha nova vida en terra firme, non se cumpriron os obxectivos perseguidos coa doazón.

En 1931, coa proclamación da Segunda República e a marcha de España da familia real, a propiedade pasaría á República, para despois ser recuperada polos Borbóns en 1958.

Ó quedar abandonada e libre de explotación, as árbores foron devagar recolonizando os terreos antigamente

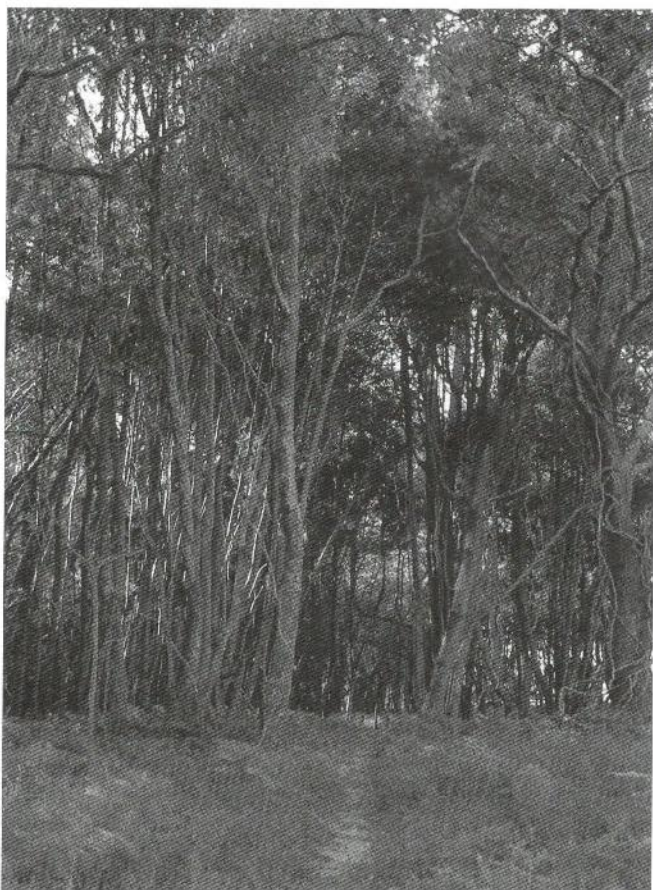
As casas da aldea están agora agochadas tras as árbores

ocupados polos campos de cultivo e ocultando as casas da antiga aldea. Este proceso configurou e deu forma a paisaxe de Cortegada que podemos apreciar actualmente, un pequeno trociño de terra ategado de árbores diversas.

En 1978 Juan de Borbón vende a propiedade da illa de Cortegada á inmobiliaria Cortegada S.A., que en 1982 chega a un acordo co goberno municipal para a urbanización da illa como un enclave turístico de alto nivel con 800 vivendas e unha ponte de acceso. Nese mesmo ano créase o Colectivo Cidadán en defensa de Cortegada, que solicita que se clasifique como non urbanizable de protección ambiental. A finais dos anos 80 apróbase o Plan Parcial para Cortegada, co cal parece que se da vía libre á urbanización, pero varios recursos xudiciais e o movemento cidadán paralizan o proceso. Tamén as administracións van dando ás costas á inmobiliaria, cambiando o concello a clasificación dos terreos e denegando a Dirección Xeral de Costas a concesión de terreo público para a construción da ponte. No ano 1999 comeza xa a falarse da posibilidade da expropiación da illa ou de declarala como Parque Natural, e no 2001, aínda que hai opinións contraditorias sobre a inclusión da illa no Parque Nacional das Illas Atlánticas, nese momento en proceso de declaración, iníciase a redacción do Plan de Ordenación dos Recursos Naturais da illa de Cortegada, paso previo á súa declaración como espazo protexido. En xullo do ano 2002 declararíase finalmente o Parque Nacional Marítimo Terrestre das Illas Atlánticas de Galicia protexendo os catro arquipélagos incluíndo o de Cortegada. En 2007 chegaría ademais a expropiación da propiedade á inmobiliaria e a apertura ás visitas para que todos teñamos a posibilidade de coñecer e gozar os valores da illa.

Como dixemos no principio do artigo, a situación de Cortegada e as súas condicións xeográficas e ambientais, fan desta illa a máis distinta ás outras que forman o Parque Nacional, non só na súa historia, se non tamén a nivel natural. Os ecosistemas costeiros e mariños atlánticos que conforman os outros arquipélagos, varridos polos ventos e ondas oceánicos, deixan paso en Cortegada a outro tipo de ecosistemas. No mar, os fondos areosos e lamacentos rodean toda a illa, como consecuencia da reducida hidrodinámica desta zona protexida da ría e dos aportes de sedimentos dende o Ulla, e dan fogar a numerosas comunidades de bivalvos, principalmente ameixas e berberechos. Na terra, as árbores antigamente escasas ocupan agora un lugar predominante na paisaxe e nos ecosistemas. Ademais de eucaliptos, que están en proceso de eliminación, e piñeiros, especie tampouco orixinaria da costa galega, podemos atopar en Cortegada unha gran diversidade de árbores e tamén especies arbustivas que conforman, nunha superficie relativamente escasa (42 hectáreas terrestres para o total do arquipélago), distintos ecosistemas de arborado autóctono: bosques aluviais de amieiros e salgueiros, bosques autóctonos de carballos, cerquiños e castiñeiros, o loureiral probablemente máis desenvolvido da Europa continental, orlas arbustivas de estripeiros e abruñeiros...

Loureiros de Cortegada

Estes ecosistemas forestais son o fogar para a fauna propia deste tipo de ambientes: insectos coma a vacaloura, pequenos mamíferos coma toupas, ratos ou ourizos cachos, paxaros coma ferreiriños, pimpíns, gabeadores,... Pero son sobre todo fogar para unha impresionante riqueza micolóxica, con máis de 800 especies distintas localizadas na súa reducida superficie, con primeiras citas para Galicia e con varias especies incluídas nas listas de especies ameazadas. Esta elevadísima diversidade de fungos, asociada á súa diversidade de ecosistemas forestais e aos distintos microclimas existentes, fan que Cortegada sexa considerada polos expertos un enclave micolóxico de gran importancia a nivel de Galicia, España e incluso Europa, e xunto co loureiral, son os aspectos máis coñecidos de Cortegada polo público, aínda que xa vemos que esta pequena illa ten moitísimo máis para descubrir.

“Se vas a Carril / o mesmo chegar / verás Cortegada / deitada no mar”, canta a foliada de Carril. Alí segue agardando por nós.

BIBLIOGRAFÍA E REFERENCIAS

- Boado Aguinaga, Santiago. *Breve aproximación a la historia de Cortegada*. www.cies.gal, 2016
- Garrido Castromán, Daniel. *Cortegada. Una isla real*. Deputación provincial de Pontevedra, 2007.
- Garrido Castromán, Daniel. *Visitas históricas a la isla de Cortegada*. www.patrimoniovilagarcia.com, 2013.
- Pazos Pérez, Lino J. *La isla de Cortegada en su historia. Apuntes sobre su donación*. Salnés Editorial, 2002.
- Peña Lastra, Saúl de la. *Guía micológica de la isla de Cortegada*. Edición propia, 2016.